

## บทที่ ๕

### สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้า ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นหลัก รวมถึงการศึกษา ทั้งในด้านเอกสาร แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสามัคคี ที่เป็นตำรา วารสาร บทความ งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ รวบรวมข้อมูลหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทาง ประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาเพื่อสร้างความสามัคคีในสังคมไทย

##### ๑. สถานภาพของสังคมไทย

สถานภาพของสังคมไทยปัจจุบันมีเสรีภาพเกินขอบเขต มักใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล ความขัดแย้งอาจเริ่มที่เจตคติทางความคิด ทางลัทธิความเชื่อ หรือแม้แต่การดำเนินชีวิต ที่แตกต่างกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสาเหตุให้เกิดข้อพิพาทมากมายในสังคมกลายเป็นการแตกความสามัคคีของคนไทย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหลายครั้ง ทำให้ประเทศชาติขาดความมั่นคงซึ่งแต่ก่อนนั้นสังคมไทย เคยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความรักความสามัคคีกันฉันท์พี่น้อง และก็ยังอยากเห็นทุกคน กลับมาสามัคคีกันเหมือนเดิม ในอดีตชาติไทยเป็นชาติที่มีความสามัคคีกลมเกลียว รักใคร่นับถือ ฉันทญาติพี่น้องมาแต่อดีตโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำในด้านการปกครอง และมีพระพุทธศาสนา เป็นหลักในการเสริมสร้างหล่อหลอมในการดำรงชีวิต ให้สมักระสومانสามัคคี มีความขยันหมั่นเพียร และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและชาติบ้านเมือง ที่ผ่านมาในสังคมไทยเกิดการแตกความสามัคคีของคน ในสังคม เพราะการเรียกร้องความเสมอภาคในการปกครอง สังคมไทยเคยคุ้นเคยกับคำว่า สามัคคี มาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่เมื่อเวลาผ่านไป จิตใจของคนในสังคมก็เริ่มที่จะแปรเปลี่ยน แต่เปลี่ยนไปในทางลบขาดความสามัคคีในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ขบวนการของการขาดความสามัคคี ของคนในชาติ มีอยู่มากมายหลายสาเหตุที่เป็นตัวกระตุ้นให้คนในสังคมไทยไม่รักกันไม่สามัคคีกัน การแบ่งพรรคแบ่งพวก ก็เป็นอีกกระแสหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมอย่างสูง บ้านเมืองหรือ สังคมไทยในปัจจุบันที่มีการถกเถียงปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับสังคม ไม่ลงรอยในความคิดของอีกฝ่าย จึงทำให้คนภายในสังคมไทยนั้นแตกออกเป็นสองขั้ว แต่ละขั้วนั้นมีความคิดที่ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง จนทำให้เกิดการโกรธเกลียดกันจนอยู่ร่วมในสังคมเดียวกันไม่ได้ มีการแบ่งขั้วกันอย่างชัดเจน หรือ เรียกอีกอย่างว่าเป็นสังคมแบบขั้วดำ ฉะนั้น จึงขอให้ทุกฝ่ายหยุดกระทำการอันเป็นประหนึ่งว่าทำ

ร้ายประเทศไทยอันเป็นที่รักของทุกคน หันหน้าเข้าหากัน จับมือสมานสามัคคีกันให้อยู่แก่กันและกัน รวมแรงร่วมใจสร้างสรรค์ประเทศชาติของเราให้เจริญก้าวหน้าด้วยพลังแห่งความสามัคคีขอให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นเบื้องต้น หันหน้าเข้าหากันเชื่อมประสานด้วยคุณธรรมเป็นต้นาสรางความสามัคคีเพื่อความสุขความเจริญทั้งแก่ตนเองและหมู่ชนในสังคมไทย

## ๒. ความหมายหลักอริยฐานธรรม ๔

อริยฐานธรรม ๔ ได้แก่ ปัญญาธิฐาน สัจจาธิฐาน จาคาธิฐาน อุปสมาธิฐาน หมายถึง ธรรมอันเป็นที่มั่นธรรมเป็นรากฐานที่มั่นคงของบุคคล ธรรมควรใช้เป็นที่ยึดมั่นในตน เพื่อให้สามารถยึดเอาเหตุผลให้สำเร็จประโยชน์ชั้นสูงสุด ตามที่ตนได้ตั้งจุดมุ่งหมายหวังไว้ ซึ่งเป็นธรรมที่บุคคลควรตั้งไว้ให้บังเกิดมีในตน ผู้ปฏิบัติตามหลักอริยฐานธรรม ๔ ย่อมประกอบด้วย **ปัญญา** คือเข้าใจในเหตุและผลว่าสิ่งใดผิดไม่เกิดประโยชน์สิ่งนั้นควรละ สิ่งที่ทำแล้วเกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม สิ่งนั้นควรประพฤติปฏิบัติเพราะมีผลในทางเจริญควรพอกพูนให้มีในตน **สัจจะ** มีความซื่อสัตย์ ยึดมั่นในสัจจะ พูดจริงทำจริง ไม่โกหกหรือพูดเหลวไหล พูดคำไหนเป็นคำนั้น บุคคลเช่นนี้ไปที่ใดย่อมเป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นคนมีเกียรติ **จาคะ** การเสียสละซึ่งเป็นคุณธรรมที่เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติมองเห็น และเอื้ออาทรต่อความทุกข์ยากและความต้องการของคนอื่น นำให้เป็นคนไม่คับแคบ ไม่เห็นแก่ตัวและชอบช่วยเหลือสังคม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยความเห็นอกเห็นใจ เป็นคนชอบให้ ชอบแบ่งปัน คิดถึงคนอื่นมากกว่าตัวเองการเสียสละนับว่าเป็นสิ่งที่ควรสรรเสริญ เมื่อรู้จักเสียสละ รู้จักละ นับว่ามีใจประเสริฐแท้ เมื่อสละได้แล้วก็พึงเพิ่มพูนให้มีในจิตใจของตนให้ยิ่งๆ ขึ้น ดังธรรมภาษิตที่ว่า จาคังอนุพुरुหะยะ พึงเพิ่มพูนจาคะคือ การสละ ซึ่งได้แก่สละสิ่งอันเคยชินหรือข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ **อุปสมะ** คือ ความสงบระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้ว ทำใจให้สงบได้ ความสงบในที่นี้หมายเอาความสงบกาย ความสงบวาจา และความสงบใจ รวมถึงความสงบอย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน ในทางพระพุทธศาสนา สอนให้พุทธบริษัททั้ง ๔ พึงศึกษาสันติคือสงบ และพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความสงบในที่ต่างๆ เป็นอันมาก เช่น ความสงบกาย ได้แก่การอยู่ในที่นิ่งที่นอนอันสงบสงัดนั่นเอง เพราะเมื่อบุคคลประกอบด้วยธรรมทั้ง ๔ ประการนี้แล้วย่อมเป็นคนไม่ประมาทปัญญา หรือทำอะไรก็ไม่ทำไปตามอำนาจอคติของตน เพราะได้ศึกษาในทางปัญญา สัมมาทิฐิ เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาธรรม เห็นธรรมที่เป็นสัจธรรมรู้เท่าทันสังคม และความจริงของโลก การแตกความสามัคคีมีผลให้เกิดทุกข์และความหายนะ ก็พึงละมูลเหตุแห่งการวิวาทนั้นเสีย มาทำมูลเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรืองความอยู่ดีมีสุขด้วยความสามัคคีปรองดองมีความกลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียวกัน เพราะความสามัคคีของหมู่คณะและของคนในชาติ เป็นพลังอันสำคัญในการสร้างสรรค์พัฒนาชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

### ๓. การประยุกต์หลักอริยฐานธรรม ๔ เพื่อส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทย

จากการศึกษาสรุปโดยภาพรวมพบว่า สังคมไทยต้องการความเป็นหนึ่งเดียวของผู้คนในสังคม ด้วยการรวมพลังกันปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ถูกต้องดีงามตามหลักการ ข้อบังคับ กติกา และศีลธรรม สิ่งที่จะเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมไทยให้เดินหน้าไปสู่ความสามัคคี คือ ทุกคนใช้ปัญญาในการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา มีการสละสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ และใช้วิถีทางสันติระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวาย ทำจิตใจให้สงบได้ ถือความสามัคคีเป็นใหญ่ย่อมส่งผลให้เกิดความสงบสุขทั้งแก่ตนและสังคมอย่างแท้จริง

เพื่อให้คนในสังคมมีความสามัคคีจึงต้องนำหลักอริยฐานธรรม ๔ มาปฏิบัติในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยการทำให้ประชาชนเห็นผลดีของความสามัคคี เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียงสามัคคีกัน ทุกฝ่ายต้องร่วมมือทั้งภาครัฐและประชาชน ช่วยระดมสรรพกำลังในการประพฤติปฏิบัติให้ทุกคนเห็นผลที่ได้รับจากการประพฤติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. ปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้เห็นคุณค่าของธรรมะในพระพุทธศาสนาคือต้องใช้ปัญญาอยู่เสมอ ไม่ทอดทิ้งปัญญา ไม่ละเลยปัญญา หรือไม่เอาปัญญามาใช้ในทางที่ถูก และไม่ชอบใส่ใจพัฒนาปัญญา แต่ชอบไปเอาอกเอาใจตนหา เช่น ในชีวิตประจำวันเมื่อพบเห็นอะไรเกิดความชอบใจหรือไม่ชอบใจ ที่เรียกว่ายินดียินร้าย ก็กระทำไปตามอารมณ์ ถ้าอย่างนั้นเป็นการทำลายความสงบสันติ เพราะฉะนั้นท่านจึงบอกให้ใช้ปัญญา ไม่ละเลยการใช้ปัญญา พอมีอะไรเกิดขึ้นต้องใช้ปัญญาพิจารณา มีวิจารณ์ญาณ แก่ไขสถานการณ์ด้วยเหตุผล แล้วความเร่าร้อนวุ่นวายก็จะเบาบางลง

๒. เสริมสร้างความสามัคคีด้วยหลักอริยฐานธรรม ๔ เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคมไทย ทุกคนทุกสถาบันทางสังคมไทยต้องใช้ปัญญาในทางที่ถูกที่ควร มีสัจจะต่อตนเองและผู้อื่นเพราะเมื่อขาดสัจจะ ย่อมเกิดปัญหาถูกหวาดระแวง ไม่มีคนเชื่อถือถ้อยคำและความประพฤติ มีจาคะ มั่นเสียสละ ด้วยการให้ทาน และหมั่นบริจาคให้แก่สังคมส่วนรวม เพื่อเชื่อมประสานตนเองกับบุคคลในสังคม ให้มีความรักใคร่กลมเกลียวกันในสังคมไทย และสละสิ่งที่ตนอึดถือทั้งปวง มีอุปสมะ ด้วยการพยายามรักษาความสงบกาย ความสงบใจสงบอารมณ์ มีสติสัมปชัญญะในการทำงานในการเข้าสู่สมาคม เมื่อขาดอุปสมะ ย่อมเกิดปัญหาความวุ่นวายเดือดร้อนทั้งกับตนเองและบุคคลข้างเคียงรวมถึงบุคคลในสังคม

๓. ส่งเสริมให้สังคมดำเนินการปกครองด้วยระบอบธรรมาภิบาล

ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างคุณภาพของคนในสังคม ให้มีคุณธรรมตามวิถีธรรมทางพระพุทธศาสนา การสร้างความสามัคคีหากวิเคราะห์เนื้อหาแล้วพบว่า ความสามัคคีจะเกิดขึ้นได้ต้องใช้หลักอริยฐานธรรม ๔ ประการซึ่งหากจะยุบรวมเป็นประเด็น เพื่อให้ง่ายและ

นำไปสู่ภาคปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดความสามัคคีได้อย่างแท้จริงนั้นสามารถสรุปได้ดังนี้

พึงศึกษาแนวทางให้เกิดปัญญา สัมมาทิฐิอย่างถ่องแท้ ไม่ประมาทปัญญา ไม่ละเลยการใช้ปัญญา ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดในปัญหานั้นๆ สละสิ่งที่เคยยึดมั่นถือมั่น ทั้งที่เป็นอาภิสและอารมณ์ที่ไม่ได้ออกจากจิตใจ มีความสงบระงับข้อข้องข้องสงสัย ข้อข้องอันเกิดจากกิเลสที่รบกวนจิตใจและอารมณ์ในสงบลงได้ กระทำ พูด คิดที่ประกอบด้วยเมตตารู้จักจัดสรรประโยชน์เพื่อสังคมให้ลงตัว พอเหมาะพอดีตามหน้าที่การงานยึดถือมาตรฐานในการปกครอง ดูแลด้วยความเสมอภาคกัน และต้องสร้างความคิดเห็นให้เข้ากันได้ถึงแม้ว่าจะมีการโต้เถียงกันเพื่อหาข้อยุติเมื่อได้ข้อยุติแล้วทุกคนต้องมีความเห็นที่เข้ากันได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีเป้าหมายของสังคมหรือองค์กรส่วนรวมเป็นสำคัญ

สรุปได้ว่า หลักอริยฐานธรรม ๔ จะช่วยส่งเสริมความสามัคคี และนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสถาบันสังคมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่พัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรมที่กล่าวมานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและสังคมได้อีกทางหนึ่ง ฉะนั้น ผู้ที่หวังความเจริญทั้งหลายจึงต้องมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน อนุบุคคลจะมีความสามัคคีกันและสังคมจะมีความสงบสุขได้นั้น ก็ด้วยการพร้อมเพรียงกันปฏิบัติในอริยฐานธรรม ๔ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว โดยยึดถือเป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติให้สมบูรณ์ เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ควรปรึกษาไต่ถามด้วยความด้วยความพร้อมเพรียงเมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้สังคมและประเทศชาติย่อมสงบสุข เพราะความสามัคคีของหมู่ชนในสังคมไทย

## ๕.๒ ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิจัยการส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทยตามหลักอริยฐานธรรม ๔ และหลักธรรมอื่นๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงเสริมสร้างความสามัคคี ปัญหาของสังคมไทย มีสาเหตุมาจากสภาพแวดล้อมของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และกระแสของการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ การสื่อสารไร้พรมแดน ซึ่งต่างมุ่งเน้นในการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้คนติดยึดวัตถุ รวมทั้งมีความแตกแยกทางความคิดและแบ่งกลุ่มประชาชน เป็นเหตุทำให้ประชาชนขาดความสามัคคีในสังคม มีพฤติกรรมที่ย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม ประชาชนและเยาวชนเกิดความหลงผิดมีพฤติกรรมที่ผิดไปจากเดิม ขาดระเบียบวินัย ส่งผลให้ชีวิตและค่านิยมที่ดีงามในสังคมไทยหายไปจากวิถีชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นในสังคมไทย อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

### ๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ต้องช่วยกันแก้ไขแบบบูรณาการซึ่งเป็นความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทุกฝ่ายต้องเห็นความสำคัญเหมือนกันโดยต้องร่วมกันคิด ร่วมกันพัฒนาบุคคล ครอบครัว และสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในสังคม รวมทั้งพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและสังคม ส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเห็นคุณค่าของศีลธรรมนำไปปฏิบัติตนตามหลักธรรม ร่วมมือกันสร้างความสามัคคีในครอบครัวและสังคมให้มีความสุข ลดละอบายมุขต่างๆ มีความมั่นคงตามหลักอริยฐานธรรม ๔ รวมทั้งหลักธรรมอื่นๆ ที่พึงปฏิบัติได้อย่างถาวร บิณฑบาตต้องให้การดูแลอบรมใส่ใจในบุตรธิดาให้มีคุณธรรมเจริญทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ มีจิตสาธารณะรู้จักเสียสละ รู้รักสามัคคีเป็นคนดีของครอบครัวและสังคมประเทศชาติต่อไป

๒) การจัดระเบียบสังคมแบบบูรณาการเป็นรูปแบบการดำเนินงานเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมแบบผสมผสานโดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกสถาบัน ทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน องค์กรภาคประชาชนตลอดทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วม ในการป้องกันปรามการกระทำความผิด หรือมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในรูปแบบต่างๆ มีการนำมาตรการทางกฎหมายไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม คือจะต้องมีการจัดกลไกและการบริหารจัดการที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงจะส่งผลให้มีคุณค่าและเกิดประโยชน์ต่อการสร้างความสามัคคีอย่างแท้จริง

๓) ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมปลูกฝังความรักความสามัคคีในครอบครัว กับเด็ก เยาวชน และประชาชน ส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ แก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาการแตกแยกของชุมชน โดยใช้แนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน เพื่อเป็นการพึ่งพาตนเองและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ส่งเสริมความสามัคคีสร้างสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

#### ๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทยตามหลักอริยฐานธรรม ๔ นี้ ยังมีเรื่องที่ควรศึกษาวิเคราะห์และวิจัยอยู่อีกมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนะหัวข้อของการทำวิจัยไว้ ดังนี้

๑) ควรทำการศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวกับปัญญา สัจจะในพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาการแตกความสามัคคีในสังคมไทย

๒) ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมคัมภีร์ครองโลก คือ หิริและโอตตปปะ เพื่อให้เกิดความสามัคคีและความสงบสุขในสังคมไทย

๓) การศึกษาเชิงวิเคราะห์ "ธรรมที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในคือจิตใจ" เช่น การสร้างปัญญาและความสงบใจ ตามหลักภavana ๒ ด้วยการส่งเสริมความสามัคคีในครอบครัว หรือในสถาบันต่างๆ และแวดวงการเมืองรวมถึงการบริหารงานราชการ

การศึกษาวิจัยการส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทยตามหลักอริยฐานธรรม ๔ ดังที่ได้เสนอแนะไว้นี้ คงจะมีประโยชน์ให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจในหลักของอริยฐานธรรม ๔ ประการ คือ หลักธรรมที่ตั้งมั่น หรือธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล คือวางตนให้เหมาะสมว่าตอนนี้เราอยู่ในฐานะใด หลักธรรม ๔ ประการนี้ เป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ เมื่อบุคคลได้ศึกษาหลักอริยฐานธรรม ๔ ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในการแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันของตนและครอบครัวหรือสถาบันต่างๆ ในสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและครอบครัว หรือประชาชนคนรอบข้าง เมื่อทุกคนในสังคม ประพฤติตนตามหลักอริยฐานธรรมนี้ได้ สังคมไทยก็จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติด้วยความร่มเย็นเป็นสุขยิ่งขึ้นอย่างแท้จริง